

22. Общественное питание на Днепрострое // Хроника Днепроострой. – 1931. – № 19.
23. К реорганизации рабочего снабжения и питания на Объединенном Днепровском Строительстве // Хроника Днепроострой. – 1933. – № 31-32.
24. Медпомощь рабочим Днепроострой // Красное Запорожье. – 1926. – 24 декабря; Малярня в районі Дніпрельстану // Вісті. – 1928. – 15 березня.
25. Шнеер Д. Охрана труда на Днепрострое // Вопросы труда. – 1927. – № 12.
26. Санитарно-эпидемическое состояние Днепроострой // Хроника Днепроострой. – 1931. – № 17.
27. К борьбе с брюшнотифозными заболеваниями на Днепрострое // Хроника Днепроострой. – 1930. – № 6.
28. Дрейзін С. Санітарно-епідемічний стан Дніпробуду // Профілактична медицина. – 1931. – № 11-12.
29. Ахманицкий. Санитарно-просветительная работа врачей Днепроострой // Профилактическая медицина. – 1928. – № 5.
30. Кисилев Ф. Вопросы коммунального хозяйства и благоустройства на Днепрострое // Днепроострой. – 1929. – № 1-2.
31. Автобусний рух збільшиться // Червоне Запоріжжя. – 1930. – 21 березня.
32. Вагін В., Наранович К. Пролетар Дніпробуду. – Харків, 1931.
33. Ефимов Н.Д. Планировка Большого Запорожья // За социалистическую реконструкцию. – 1934. – № 1.
34. Пуск трамвая на Днепрострое // Хроника Днепроострой. – 1932. – № 27-28.
35. Запорізький трамвай має стати зразковим // Червоне Запоріжжя. – 1932. – 3 серпня.
36. Запоріжжя // Червоне Запоріжжя. – 1933. – 8 квітня.
37. Сорокоградусная на Днепрострое // Красное Запорожье. – 1928. – 28 января.
38. Пьянство пустило глубокие корни // Красное Запорожье. – 1929. – 24 февраля.
39. Изживаем пьянство // Днепроострой. – 1928. – 3 апреля.
40. Шесть лет работы хоровой капеллы "Днипрельстан" // Клуб. – 1935. – № 13.
41. Мякий В. Социально-культурное дело на новостройках // Советское строительство. – 1931. – № 12.
42. Новий здобуток // Червоне Запоріжжя. – 1934. – 12 квітня.
43. Вітаємо навчальне вогнище на великій ділянці соціалістичного будівництва // Червоне Запоріжжя. – 1929. – 14 грудня.

SUMMARY

This article analyses the material and living conditions of builders of Zaporizhzhya industrial complex during 20 – 30-s years of the XX-th century. The reasons of irregularity in medical service and providing of necessary goods for Dnepr building are defined.

В.М. Велігодський

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЧИННИК У РОЗБУДОВІ АВТОНОМІЇ В КРИМУ (1991 – 1997 рр.)

На складному шляху забуття та становлення державності України проблема Криму була однією з найбільш болючих. Вона відноситься до категорії тих проблем, які у випадку необачної соціальної та національної політики призводять до нестабільності, а в окремих регіонах – до воєнних дій з тяжкими наслідками (події на Балканах та в союзних республіках колишнього Радянського Союзу, нині незалежних державах).

Пройдений Кримом шлях розвитку автономії вказує на необхідність осмислення з позицій історичної науки тенденцій, особливостей, основних етапів розвитку державного устрою України, місця в ньому Автономної Республіки Крим, з'ясування спроможності Української держави розв'язувати складні правові, етнонаціональні та соціально-економічні питання, виходячи з принципів демократії і входження України як цивілізованої держави до світового співтовариства.

У 1991 р. у Криму на основі всекримського референдуму була відновлена адміністративно-територіальна автономія. Одним із вагомих аргументів її відновлення був національний чинник. Запропонована стаття певною мірою дає відповідь на запитання, в якій мірі національні рухи кримських татар та інших депортованих народів вплинули на зміну

статусу Криму у 1991 р., та розкриває роль національно-культурних товариств в розбудові автономії.

Кримська проблематика в останнє десятиріччя знаходилась в центрі уваги істориків, правознавців, політиків, експертів, журналістів як в Україні, так і зарубіжних країнах. Чималий інтерес був пов'язаний з тим, що півострів став адміністративно-територіальною автономією у складі унітарної держави, основним вузлом суперечностей між двома великими державами – Україною і Росією, наявністю на території Криму Чорноморського флоту, який мав у своєму арсеналі ядерну зброю. Саме під таким кутом зору в різноманітних публікаціях висвітлювалися різні аспекти кримської ситуації.

Найбільш плідно вивчав процес становлення Автономної Республіки Крим у складі Української держави та здійснив аналіз розвитку законодавства України з питань громадянства щодо розмежування повноважень між Україною і Автономією проф. О.Л. Копиленко. Він присвятив означеним проблемам три монографії та серію наукових статей [1; 2; 3].

У 2002 р. Є.В. Смирнова захистила кандидатську дисертацію на тему “Конституційно-правовий статус Автономної Республіки Крим в Україні: історія становлення”, в якій вперше комплексно досліджено реалізацію відновлення автономного устрою в Криму, розвиток правового змісту моделі Автономної Республіки Крим, закріпленого у нормативно-правових актах органів державної влади України і автономії в 1991-2000 рр.

Для другої групи вчених найбільше значення мав драматичний процес повернення до Криму депортованих в 1944 р. кримських татар, греків, болгар, німців, кримчаків, караїмів, і всі інші аспекти кримської проблематики розглядалися в контексті цього явища [4; 5; 6; 7; 8].

Найбільш продуктивно цю проблематику розробляла С. Червонная, але її праці не можна віднести до наукового дослідження через брак аналізу документальної бази [9].

Більш об'єктивно кримськотатарське питання висвітлене у колективній монографії кримських дослідників з проблеми інтеграції репатріантів у кримське суспільство [10]. Досвід суспільно-політичної роботи викладено у статтях проф. М.В. Багрова [11]. Але, на жаль, майже відсутні наукові праці про участь національно-культурних товариств, національних громадських організацій в розбудові автономії в Криму. Це зумовило звернення автора до цієї проблеми.

Основна мета вищезазначеної статті полягає у висвітленні питань зародження національних рухів, зокрема кримських татар, створення та діяльності національно-культурних товариств.

Органи статистики підвели остаточні підсумки Всеукраїнського перепису населення. Вони дозволяють більш точно виявити процеси, які відбуваються в нашому житті, оцінити наслідки соціально-економічної кризи, що суттєво вплинула на зниження чисельності населення Криму. На грудень 2001 р. кількість населення автономії склала 2033,7 тисяч чоловік. Вона зменшилась на 422,2 тис. осіб.

Зміни чисельності Криму за переписами післявоєнних років характеризуються наступними даними:

1959 р. (на 15 січня) – 1201,6 тис.

1970 р. (на 15 січня) – 1813,5 тис.

1979 р. (на 17 січня) – 2182,9 тис.

1989 р. (на 12 січня) – 2455,9 тис.

2001 р. (на 5 грудня) – 2033,7 тис [12; 13].

В автономії проживають представники 125 національностей і народностей. Росіян нараховується 1180,4 тис. чоловік, українців – 492,2 тис., кримських татар – 243,4 тис. [14].

Саме тому проблема врегулювання міжнаціональних відносин і підтримання міжетнічної стабільності є одною із найбільш складних та актуальних для сучасної історії Криму.

1989 р. став важливим етапом реалізації поставлених національними рухами цілей. Були остаточно зняті всі формальні обмеження в поверненні кримських татар та депортованих громадян інших національностей до Криму. Відповідно до Декларації, прийнятої Верховною

Радою СРСР 14 листопада 1989 р., визнавалися незаконними і злочинними всі репресивні акти проти народів, що зазнали насильницького переселення. Після цього процес повернення в Крим набуває масового, але, на жаль, стихійного характеру. Найбільш впливовими на той час були національні рухи і, насамперед, кримських татар.

Національний рух кримських татар у цей період переживав складний процес внутрішньої реорганізації. У травні 1989 р. на базі Центральної ініціативної групи створюється Організація кримськотатарського національного руху (ОКНР). У національному русі кримських татар (НРКТ) відбувається розкол, внаслідок якого більш молоді і радикально налаштовані представники НРКТ переходять в ОКНР, яка більш рішуче вирішувала питання, пов'язані з поверненням до Криму репатріантів.

З перших кроків національного руху однією з головних його вимог було визнання за кримськими татарами права на самовизначення, яке трактувалося їх лідерами як право на відновлення національної державності на всій території Криму. І ОКНР, і НРКТ спочатку розглядали Кримську АРСР як національно-територіальне державне утворення кримських татар – основного корінного населення Криму. Саме тому рішення про проведення в Криму референдуму щодо відновлення Кримської АРСР як регіональної автономії керівництвом ОКНР було сприйнято негативно.

ОКНР закликала до бойкоту референдуму про відтворення Кримської АРСР, мотивуючи це тим, що більшість кримських татар не можуть взяти в ньому участь, а нетатарське населення півострова не має права на власну автономію.

Проти проведення референдуму виступали також активісти Кримської організації Руху та відділення Української республіканської партії. Ідею проведення референдуму не підтримали і деякі депутати Верховної Ради від Криму та депутати обласної Ради народних депутатів.

Але позиція незгодних не змогла запобігти проведенню референдуму. 20 січня 1991 р. більшість жителів Криму – учасників референдуму проголосувала за відтворення Кримської АРСР. 12 лютого 1991 р. сесія Верховної Ради України ухвалила закон України “Про відновлення Кримської Автономної Радянської Соціалістичної Республіки”. Крим отримав новий статус, в межах якого тепер мав вирішувати проблеми повернення і облаштування депортованих громадян.

Відтворення Кримської АРСР, в якій ідея самовизначення кримськотатарського народу не знайшла свого втілення, стимулювала підготовку національного з'їзду, який було задумано організаторами як перший крок до здобуття національної державності. Перша сесія II-го Курултаю відбулася 26-30 червня 1991 р. у м. Сімферополі. Основним документом, прийнятим на з'їзді, була “Декларація про національний суверенітет кримськотатарського народу”, де наголошувалося, що “Крим є національною територією кримськотатарського народу, на якій тільки він володіє правом на самовизначення... Політичне, економічне, духовне і культурне відродження кримськотатарського народу можливе в його суверенній національній державі. До цієї мети буде прагнути кримськотатарський народ, використовуючи всі засоби, передбачені міжнародним правом”.

Курултай проголосив створення Меджлісу, як “вищого представницького повноважного органу кримськотатарського народу” і затвердив його склад. Головою Меджлісу став М. Джемільов, склавши з себе повноваження керівника ОКНР. Незабаром Меджліс приступив до формування на всій території Криму місцевих органів національного самоврядування сільських і регіональних меджлісів, однак його дії з боку керівництва Кримської АРСР були визнані неправомірними, а рішення Курултаю недійсними. Це привело до посилення протистояння між Меджлісом і Верховною Радою Кримської АРСР. Всі спроби налагодити конструктивний діалог не дали помітних результатів. Восени 1992 р. у взаємовідносинах органів влади і керівництвом Меджлісу почалася глибока криза, пов'язана з подіями в с. Червоний Рай поблизу м. Алушти.

1 жовтня 1992 р. відбулися зіткнення міліції з кримськими татарами на самозахоплених ними землях місцевого радгоспу. Внаслідок цієї акції 26 кримських татар було заарештовано. Як захід у відповідь Меджліс закликав кримськотатарське населення до масових акцій протесту.

Було заблоковано рух транспорту на декількох магістралях навколо м. Сімферополя, а 6 жовтня 1992 р. натовп кримських татар здійснив напад на приміщення Верховної Ради Республіки Крим. Виникла загроза масового безладдя і в інших районах півострова. В цих умовах сесія Верховної Ради Республіки Крим кваліфікувала дії Меджлісу як антиконституційні. Громадська думка серед більшості населення півострова знову набуває виразного антитатарського характеру. В ситуації, коли співвідношення сил складалося не на користь Меджлісу, останній був поставлений перед необхідністю зміни своєї тактики.

Від відкритої конфронтації і силових методів тиску на органи влади лідери Меджлісу переходять до налагодження контактів з державними структурами України і Криму. У ідеологічній сфері з вимоги негайного відтворення кримськотатарської державності центр ваги переноситься на одержання визнання за кримськими татарами прав, окреслених міжнародними договорами і деклараціями. Ці дії досягли успіху восени 1993 р., коли кримським татарам було надане право на гарантоване представництво у Верховній Раді Республіки Крим (їх квота становила 14 місць з 98, тобто 15% від загальної кількості депутатських мандатів. По одному місцю отримали представники інших етнічних груп, депортованих з Криму – вірмени, болгар, греки і німці). На виборах 1994 р. боротьба за місця, виділені для кримських татар у Верховній Раді, йшла між прихильниками Курултаю і НРКТ. Перемогу отримав список Курултаю. Всі 14 депутатів, обраних до Верховної Ради Республіки Крим представляли цей національний з'їзд і були членами Меджлісу. Підсумки виборів стали віддзеркаленням реальних змін, що відбулися всередині НРКТ в 1991-1994 рр. Наслідком подій цих років стало зниження популярності НРКТ, яке прискорила трагічна загибель у листопаді 1993 р. його лідера Ю. Османова. НРКТ як політична організація майже втратила свій вплив на кримськотатарське населення.

Нова тактика, обрана Меджлісом, приносить певні результати. Однак лідери Меджлісу не відмовилися від політичного радикалізму. Їх кінцева мета залишається незмінною – формування кримськотатарської державності на основі реалізації права нації на самовизначення, де домінуючим буде “корінний” народ у політичній, економічній та духовній сферах. В межах цієї держави Меджліс декларував гарантію рівних прав всім громадянам, незалежно від їх національності, віросповідання, терміну проживання в Криму. Але ця тактика приносить негативні наслідки, загострює міжетнічну напругу та протести з боку представників інших національностей, що проживають на півострові. В цих умовах зростає роль національно-культурних товариств.

В автономії накопичений чималий досвід гармонізації міжнаціональних відносин, діяльності національно-культурних об'єднань громадян і органів влади, які забезпечують підтримання міжетнічної стабільності. Координуючим центром цієї роботи в другій половині 90-х рр. XX століття стала Асоціація національних товариств та общин Криму. Вона була створена 31 серпня 1995 р. у м. Сімферополі і є правонаступницею Кримського республіканського Фонду культури. Асоціація об'єднала 20 національно-культурних організацій, серед них: азербайджанську, грузинську, єврейську, італійську, казахську, караїмську, корейську, кримчакську, німецьку, польську, російську, татар Уралу, Поволжя та Сибіру, українську, чеську, естонську та інші.

Вищим органом є Рада, до складу якої входять керівники всіх національно-культурних товариств – членів Асоціації. Керівником Асоціації був обраний Б.С. Балаян. Асоціація провела досить змістовну роботу, спрямовану на розвиток національних культур, систематично організує проведення фестивалів мистецтв народів Криму. Разом із Кримським республіканським Фондом культури Асоціація виступила засновником республіканської премії, яка вручається громадським діячам, вченим, працівникам культури – представникам різних національностей, які проживають у Криму, за значний внесок у справу зміцнення міжнаціональної злагоди. За період з 1994 р. по 1997 р. лауреатами премії стали 63 чол.* Серед них азербайджанка А. Ейвазова, вірмен В. Таїров, білорус проф. М. Юрахно, болгарин В. Функлеєв, грек Ю. Салдуріді, грузин Є. Кенуладзе, єврей В. Люстін, італійка

* Підраховано автором за даними роботи комісії

М. Лебединська, караїм Ю. Полканов, кримчак А. Чулак, корейка О. Кім, кримський татарин А. Еміров, німець К. Вернергольд, поляк М. Тарнавський, росіянин проф. М. Кобзєв, казанський татарин Ф. Муртазін, чех П. Гул, українець Д. Кононенко та багато інших [15.-С.55-56].

За 1994-1997 рр. Асоціацією разом з іншими організаціями проведені науково-практична конференція “Діалог культур: етнічні реалії і майбутнє Криму”, міжнародний семінар неурядових етнічних організацій Криму, міжнародний фестиваль “Кримська веселка”, круглі столи з проблем етнічно-культурної інтеграції та інші громадські заходи.

Делегації Асоціації брали участь у міжнародних колоквіумах в Німеччині і Данії з питань, пов’язаних зі становищем етнічних меншин в Україні та вивченням європейського досвіду.

Асоціація надавала певну підтримку розвитку національних засобів інформації. В жовтні 1997 р. було проведено “Свято національної преси”, складовою якого стала виставка газет та інших видань національно-культурних товариств Криму. З вересня 1996 р. розпочався випуск газети “Кримський дім”.

Одними з перших національно-культурних товариств були створені в 1989 р. товариства “Аджаг” – азербайджанське культурно-просвітницьке товариство, яке потім було перетворено в азербайджанську общину Криму, “Луйс” – вірменське національно-культурне товариство. В 1997 р. до складу вірменського товариства входили 14 регіональних відділень, діяльність яких координувалася Національною Радою кримських вірмен. Вищим керівним органом товариства став Національний з’їзд, який обирав для оперативного керівництва Національну Раду.

Кримське вірменське товариство провело досить плідну роботу з розвитку національної культури і мистецтва. При товаристві діють культурно-етнографічний центр “Луйс”, випускається газета “Голуб Масіса”, журнал “Сурб-Хач”. На кримському радіо і телебаченні ведуться передачі вірменською мовою. При товаристві діють дитяча вокальна студія “Занчак”, регіональні відділення в м. Сімферополі, Севастополі, Судаку, Ялті, Євпаторії, Феодосії.

У березні 1991 р. у м. Сімферополі було створено Кримське товариство російської культури. Головою товариства було обрано завідувача кафедри Таврійського національного університету проф. В.П. Казаріна. Товариство об’єднало викладачів кримських вузів і шкіл, краєзнавців, працівників бібліотек, музеїв, журналістів. Воно мало регіональні осередки в багатьох містах і районах півострова. Діяльність товариства носить гуманітарно-освітній характер. Товариство є ініціатором створення в Криму музеїв І.С. Шмєльова, І.Л. Сельвінського, О.С. Пушкіна, В.В. Набокова, М.П. Лазарєва та організатором щорічних міжнародних Пушкінських читань в містах Алушці, Гурзуфі, Бахчисараї, Керчі, Севастополі, Сімферополі, Феодосії, конференцій, присвячених життю і творчості О.С. Гріна, А.О. Ахматової, М.О. Волошина, М.Я. Данилевського та інших.

Великий вплив на розвиток української культури в Криму справляє Всекримське товариство “Просвіта” ім. Т.Г. Шевченка, створене в листопаді 1999 р. Головою правління товариства було обрано проф. Таврійського національного університету П.І. Гарчева. Але перші спроби консолідації української інтелігенції в Криму сягають кінця 80-х рр. ХХ століття, коли на півострові створюються перші осередки Всеукраїнського товариства “Просвіта” і відбувається поступова реорганізація цих відділень в єдину організацію. Першою в травні 1992 р. оформилася Сімферопольська організація “Просвіти”, тоді ж почала виходити газета “Кримська світлиця”. В січні 1993 р. відбулася республіканська установча конференція товариства “Просвіта”. В 1993-1994 рр. регіональні осередки товариства створюються у всіх містах і більшості районів Криму.

Важливою формою діяльності “Просвіти” стало проведення науково-практичних конференцій, читань, лекторіїв, присвячених проблемам національної незалежності і державного будівництва в минулому і на сучасному етапі. Дві конференції, присвячені 80-річчю Центральної Ради (1997 р.) і 350-річчю відродження української державності (1998 р.) привернули до себе увагу наукової громадськості із різних регіонів України.

Товариство докладє чимало зусиль до популяризації української культури і освіти в Криму. З цією метою були внесені пропозиції в республіканську програму розвитку української

освіти і культури на півострові. З ініціативи Сімферопольської міської організації “Просвіта” в 1997 р. у м. Сімферополі була створена перша українська гімназія. Навчальний заклад, маючи статус гімназії, приймає на конкурсній основі здібних та обдарованих дітей м. Сімферополя та навколишніх сіл. Нині тут навчається 480 дітей.

Сьогодні успіхи гімназії, її привабливість для кримчан – це результат особистісно зорієнтованої педагогіки. Кожна дитина тут цікава педагогам, в закладі роблять все, щоб вона була цікава і іншим, і собі.

У гімназії працюють кафедри філології, історії, природничих дисциплін, естетичного та національного виховання, вивчаються чотири іноземні мови: англійська, німецька, французька, арабська. На спецкурсах можна поглибити знання з навчальних дисциплін. У гімназії працюють численні студії естетичного напрямку: театральна “Маестро”, естрадного співу, образотворчого мистецтва “Палітра”, фітодизайну “Магнолія”, фольклорна група “Росава”, а також хор “Веселкові дзвоники” та інструментальний ансамбль. Гімназисти мають можливість відвідувати гуртки, в яких знайомляться з декоративно-ужитковим мистецтвом (кераміка, вишивка, ткацтво, бісероплетіння). Краєзнавство вивчається не тільки на уроках, а й на заняттях гуртка туризму та спортивного орієнтування.

Учні гімназії є призерами та переможцями міських, республіканських олімпіад, конкурсів Малої академії наук. На літніх канікулах вони мають змогу проходити навчально-ознайомчу практику (краєзнавчу, журналістську, екскурсійну, геологічну, музейну).

Бібліотека закладу – найкраща шкільна бібліотека міста, її фонд нараховує понад 22 тисяч навчальної, довідкової та художньої літератури. У комп’ютерному класі проводяться не тільки заняття з інформатики, а й уроки біології, історії, географії, математики; діти беруть участь у міжнародних Internet-олімпіадах.

Виховання еліти не можливе без формування естетичних смаків, без розуміння творів високого мистецтва. З картин Поляниціної, які були подаровані гімназії, почався відлік створення картинної галереї. На цей час в ній зібрано також твори заслуженої художниці України Т. Шевченко, жительки Каліфорнії К. Кричевської-Росандич, роботи всесвітньо відомого аквареліста М. Кричевського та молододі художниці О. Божедомової.

Важливою ланкою діяльності Товариства став відбір обдарованих випускників кримських шкіл для навчання у вузах західних областей України. За період з 1992 по 1999 рік понад 200 випускників шкіл стали студентами львівських та тернопільських вузів на основі договорів про співпрацю.

Активно працюють алуштинський, ялтинський, керченський, красноперекопський та феодосійський осередки Товариства. Вони регулярно проводять літературно-музичні вечори і концерти, виставки народної творчості, лекторії, присвячені видатним діячам української культури Т. Шевченку, І. Франку, Л. Українці та іншим, державні свята і пам’ятні дати історії України.

Унікальним центром зібрання предметів культури всіх етнічних груп населення Криму є Кримський етнографічний музей, який створено в квітні 1999 р. Сьогодні у фондах музею нараховується понад 3 тис. експонатів – фотоматеріали, історико-побутові предмети. Експедиції, організовані співробітниками музею, охопили понад 100 населених пунктів Криму, Донецької, Херсонської областей та Вірменії. Все це дозволило розгорнути перші дослідження, а також провести етнографічні розвідки з метою підготовки наступних експозицій.

Співробітники музею підготували 15 стаціонарних і декілька пересувних виставок, які експонувалися в музеях м. Сімферополя, Алушти, Сак, Феодосії.

У 1995 р. в межах фестивалю національних культур, який відбувався в м. Сімферополі, була влаштована виставка “Вони жили поряд”, де вперше зібрані і показані експонати, притаманні матеріальній і духовній культурі вірмен, білорусів, болгар, греків, євреїв, караїмів, кримських татар, кримчаків, німців, росіян, українців і чехів. А в 1996 р. в м. Києві відбулася виставка “Багатонаціональна культура Криму”, присвячена 5-річчю незалежності України.

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що досвід вирішення національного питання як у Криму, так і за його межами може надати суттєву допомогу сучасним історикам, правознавцям,

політикам у розв'язанні і попередженні конфліктів на етнічній основі. Національне питання є одним із найбільш складних, гострих, яке не можна подолати одночасним адміністративним заходом.

Джерела та література

1. Копиленко О. Л. Україна і Крим: "переговори у справі нового ладу" (документи і матеріали). – К., 2001.
2. Копиленко О. Л. З історії законодавства про громадянство України. – К., 2001.
3. Копиленко О. Л. Автономна Республіка Крим: проблеми правового статусу: Монографія. – К., 2002.
4. Центр Разумкова. Національна безпека і оборона. – 2001. – № 4.
5. Административно-территориальные преобразования в Крыму. 1783-1998 гг. – Симферополь, 1999.
6. Зінченко Ю. Кримські татари. Історичний нарис. – К., 1988.
7. Тищенко Ю., Піховшек В. Повернення кримських татар. Хроніка подій. – К., 1999.
8. Чубаров Р. Інтеграція кримськотатарського народу в українське суспільство: політико-правові аспекти // Центр Разумкова. Національна безпека і оборона. – 2001. – № 4.
9. Губогло М., Червонная С. Крымско-татарское национальное движение (1994-1996) / Институт этнологии и антропологии РАН. Исследования по прикладной и неотложной этнологии. – М., 1997. – № 101.
10. Габриелян О., Ефимов С., Зарубин В. та ін. Крымские репатрианты: депортация, возвращение и обустройство. – Симферополь, 1998.
11. Багров М.В. Культура Народов Причерноморья. – 2001. – № 20.
12. Крымская правда. – 1989. – 16 мая.
13. Крымская правда. – 2003. – 9 января.
14. Крымская правда. – 2003. – 9 января.
15. Национально-культурные объединения Автономной Республики Крым: Справочное пособие. – Симферополь, 1999. – Вып. 1.

SUMMARY

The article is dedicated to the elucidating the national movements of the Crimea tatars and their activity dealing with the creating of national-cultural societies in the period of 1991-1997

Чермошенцева Н.М.

С.Я. БОРОВИЙ: ДОСЛІДНИК ІСТОРІЇ ЄВРЕЇВ В УКРАЇНІ

Історія єврейського народу є невід'ємною і важливою складовою загальної історії України, але на сьогодні ця тематика залишається майже недослідженою. Тому введення в широкий науковий обіг та детальний аналіз творчої спадщини Саула Яковича Борового (1903–1989) є надзвичайно важливим для сучасної української історіографії.

С.Я. Боровий є автором цілої низки талановито написаних, цікавих робіт з історії та історіографії єврейського народу на території України, українського, запорозького козацтва, історії Хмельниччини, українсько-єврейських стосунків, які не втратили своєї наукової цінності та актуальності й сьогодні. Втім, за життя та й після нього вчений залишався поза увагою історіографії. Ми маємо лише розрізнені дані про його життя та наукову спадщину. Так, Р.Ш. Ганелин, С.К. Лебедев, Я.С. Лур'є, А.Г. Тартаковский в статті "С.Я. Боровой (1903-1980)" вказуючи на певні біографічні дані, основну увагу приділили аналізу творчої спадщини вченого й, зокрема, дослідженню його історико-економічних студій [1.-С.161-170]. Окремі відомості про діяльність науковця в 1960-1970-ті роки знаходимо в праці Бородатого В.П., Скрипника М.О. та ін. "Одеський державний економічний університет. Нариси історії" [2]. Важливими в розумінні психологічного портрета С.Я. Борового є спогади проф. М. Соколянського, одного з найближчих друзів вченого. У вступній статті до мемуарів С.Я. Борового [3.-С.5-17] та в книзі "Некролог при житті" Марк Георгійович не лише характеризує особистісні якості та переконання вченого, а й допомагає реконструювати маловідомі епізоди його біографії [4].